

RECENZJE

Paul Ozenda: *La végétation de la chaîne alpine dans l'espace montagnard européen*. Paris 1985. Masson. 344 str., 219 ryc., 1 wielobarwna mapa na wklejce. ISBN 2-225-80510-5.

Alpy są kolebką i klasycznym terenem badań europejskiej fitogeografii i fitysocjologii. Dlatego wszelkie opracowania przeglądowe, dotyczące ich szaty roślinnej, są szczególnie ważne, lecz równocześnie — ze względu na ogrom zgromadzonego materiału faktycznego — następują szczególnie wiele trudności do pokonania. Paul Ozenda, profesor najbardziej „alpejskiego” spośród uniwersytetów francuskich — uniwersytetu w Grenoble — ma za sobą ponad 30 lat pracy nad zbiorowiskami roślinnymi i florą tego obszaru, przy czym z wielkim powodzeniem stosuje metody kartografii geobotanicznej. Był więc — jak nikt inny — predysponowany do podjęcia się syntezy współczesnego stanu wiedzy o szacie roślinnej Alp. Omawiana książka stanowi — udany pod każdym względem — owoc tego trudu. Odnacza się ona wyjątkową szerokością spojrzenia: obejmuje zarys środowiska geograficznego, flory i zbiorowisk roślinnych Alp, przedstawiając te zagadnienia na rozległym tle geograficznym całości gór europejskich. Kolejne rozdziały poświęcone są omówieniu warunków orograficznych, klimatycznych i glebowych panujących w Alpach, flory alpejskiej i jej genezie, rozczłonkowaniu biogeograficznemu terenu, wpływowi człowieka na szatę roślinną, charakterystyce poszczególnych pięter roślinności (od podgórskiego po niwalne), relacjom pomiędzy szatą roślinną Alp i gór z nimi sąsiadujących (Jury, Apeninów i Dynarydów) oraz nawiązaniom do gór bardziej odległych (Herceynidów, Pirenejów i Karpat). Rozdział końcowy jest próbą znalezienia wspólnych prawidłowości zróżnicowania

szaty roślinnej w całym europejskim systemie gór pochodzenia alpejskiego i zawiera szereg propozycji ujednolicenia pojęciowych i terminologicznych w tym zakresie. Autor wykorzystał w znacznej mierze literaturę dotyczącą nie tylko Alp, lecz także innych gór Europy, m. in. Karpat, dla których uwzględnił podstawowe opracowania polskie, czeskosłowackie i rumuńskie. Mocną stroną omawianej książki tworzą liczne, nader starannie dobrane ilustracje, pochodzące często — z trudno dostępnych prac oryginalnych. Prawdziwą ozdobę dzieła stanowi wielobarwna mapa pięter roślinności w Alpach w skali 1:3 000 000. Całości dopełnia bibliografia (uwzględniająca przede wszystkim piśmiennictwo ostatnich lat) oraz skorowidz rzeczowy (skorowidza nazw roślin niestety brak).

Książka P. Ozendy zasługuje na baczną uwagę czytelników polskich, zwłaszcza tych, którzy interesują się problematyką geobotaniczną naszych gór — Karpat i Sudetów.

Jan Kornaś

Pauline Bond, Peter Goldblatt: *Plants of the Cape Flora — A descriptive catalogue*. (Journal of South African Botany, Suppl. Vol. 13). XI, 455 str., 13 ryc., 5 tab., mapa na odwrocie okładki. Kirstenbosch 1984, National Botanic Gardens of South Africa. Ceny nie podano. ISBN 0-620-07668-2.

Flora Kraju Przylądkowego w Afryce Południowej nie ma sobie równej pod względem bogactwa i oryginalności. Na niewielkim terytorium 90 000 km² występują aż 8504 gatunki roślin kwiatowych. Niezwykle wysoki jest stopień endemizmu, osiągający 68,2% na poziomie gatunków i 19,5% na poziomie rodzajów. Charakter

endemitów (lub subendemitów) przyładkowych ma nawet sześć rodzin roślin kwiatowych. Uzasadnia to wyodrębnienie południowego cypla Afryki w randze osobnego (najmniejszego na Ziemi) państwa roślinnego Capensis. Szczególną cechą jego flory jest niezwykle liczny udział gatunków o pięknych, okazałych kwiatach; wiele spośród nich znalazło się wśród roślin ozdobnych, uprawianych powszechnie w ogrodach lub szklarniach (np. gatunki rodzaju *Gladiolus*, *Pelargonium*, *Gerbera*, *Erica*, *Mesembrianthemum* s. l., *Freesia*, *Amaryllis* i w. in.). Nic więc dziwnego, że flora przyładkowa budzi wielkie zainteresowanie nie tylko wśród systematyków roślin i fitogeografów, lecz także wśród specjalistów i amatorów w zakresie ogrodnictwa i kwicciarstwa. Jej skład gatunkowy jest dobrze poznany, nie ma natomiast — od czasów przestarzałej już dzisiaj *Flora Capensis* (1862—1933) — żadnego przeglądowego opracowania systematycznego, w postaci opisowej flory lub klucza do oznaczania, i nic nie wskazuje na to, by mogło się ono rychło ukazać. W tych warunkach wydanie pełnego krytycznego katalogu flory przyładkowej uznać należy za wydarzenie dużej wagi. Omawiane dzieło odpowiada najwyższym wymogom, stawianym opracowaniom tego typu. Zawiera ono pełną, uaktualnioną listę wszystkich gatunków roślin kwiatowych występujących w obrębie państwa Capensis. Dla każdego gatunku podano — obok obowiązującej nazwy łacińskiej — nazwę miejscową, króciutki opis morfologiczny (pokrój, wysokość rośliny, barwa kwiatów), wymagania siedliskowe, daty kwitnienia i dane o rozmieszczeniu na opracowanym terenie. Wstępnym rozdział książki przedstawia zwięzłą charakterystykę warunków środowiskowych, w jakich żyją rośliny w Kraju Przyładkowym, oraz uwagi o najważniejszych rysach jego flory. Wielobarwne fotografie (niestety nie najlepszej jakości) ukazują najważniejsze spośród miejscowych zbiorowisk roślinnych. Na końcu książki zamieszczono interesujące zestawienie tabelaryczne, podające liczby gatunków i rodzajów oraz udział endemitów w poszczególnych rodzinach. Całości dopełnia skorowidz łacińskich nazw rodzajowych.

Katalog Pauliny Bond i P. Goldblatta jest niezbędny dla każdego, kto pracuje nad systematyką roślin Afryki albo interesuje się zagadnieniami fitogeograficznymi tego kontynentu lub wywodzącymi się zeń roślinami ozdobnymi.

Jan Kornaś

Konrad Mengel, *Ernährung und Stoffwechsel der Pflanze*. 6., überarbeitete Auflage. VEB Gustav Fischer Verlag Jena 1984. 158 rycin, 16 fotografii, 97 tabel, 431 stron.

Pobieranie składników pokarmowych przez rośliny i związane z tym stosowanie nawozów jest problemem ważnym oraz skomplikowanym, decydującym o plonowaniu roślin. Zrozumienie tego wymaga znajomości z dziedziny gleboznawstwa, ekologii, mikrobiologii, fizjologii i biochemii roślin.

Zagadnieniom tym poświęcona jest książka K. Mengela. Jest to wydanie szóste, przeredagowane z uwzględnieniem najnowszych osiągnięć nauki światowej. W porównaniu z wydaniem piątym (1979 r.) poszerzono znacznie stronę biochemiczną pobierania i przemian składników pokarmowych w roślinach.

Książka podzielona jest na 25 podrozdziałów, zebranych w trzech częściach: — przemiany biochemiczne w roślinach, — fizjologia odżywiania i plonowania roślin, oraz — znaczenie poszczególnych składników pokarmowych (makro- i mikroelementów) dla roślin. Autor w sposób interesujący przedstawił wszystkie procesy zachodzące w roślinach. Omawiając asymilację CO₂, syntezę i przemiany węglowodanów, tłuszczów, związków azotowych, podkreśla znaczenie tych procesów w plonowaniu roślin.

Bardzo przejrzyste potraktowane są zagadnienia pobierania składników pokarmowych przez włókniki korzeniowe, budowa korzeni, ryzosfera i mykoryza, znaczenie substancji wzrostowych i regulatory wzrostu.

Podkreślić należy ciekawą interpretację metod oznaczania potrzeb nawożenia roślin. Nie podaje wprawdzie Autor poszczególnych metod, ale naświetla problem, czy analiza gleb, czy liściowa (roślinna) daje nam więcej informacji przy określaniu potrzeb nawożenia.

Ponadto zwraca uwagę na rośliny jedno- i wieloletnie podkreślając, że np. w sadownictwie, leśnictwie analiza liściowa jest niezastąpiona.

Rozdział o wpływie nawożenia na jakość produktów roślinnych opracowany został również dokładnie z uwzględnieniem najważniejszych elementów jakości plonu.

Trzecia część opracowania, to szczegółowe omówienie działania i znaczenia poszczególnych składników pokarmowych. Przy każdym składniku Autor podaje jego zawartość i przemiany

w glebie, pobieranie przez rośliny, funkcje fizjologiczne w roślinach, oraz nawożenie.

Oprócz makro- i mikroelementów, których funkcje fizjologiczne w roślinach są poznane, scharakteryzowano również krzem, chlor, kobalt, oraz pierwiastki o szkodliwym działaniu: jod, brom, fluor, glin, nikiel, selen, ołów, kadm.

Ponadto zamieszczono bogatą dokumentację bibliograficzną, liczącą 1160 pozycji. 16 fotografii, w tym kilka barwnych, pozwala na utrwalenie skomplikowanych przemian roślinnych.

Książka K. Mengela jest wartościową pozycją w dziedzinie odżywiania i nawożenia roślin. Będzie na pewno przydatna pracownikom naukowym, studentom, oraz może być użyteczna dla rolników, ogrodników-praktyków interesujących się najnowszymi osiągnięciami w tej dziedzinie.

Józef Nurzyński

E. I. Slepjana (red.) *Problemy fitogigieny i ochrana okružajuščej sredy*, 1981. Izd. Zoologičeskij Institut AN SSSR, Leningrad, 215 str., nakład 1000 egz., cena 2.10 rb.

W ciągu stosunkowo krótkiego okresu czasu ukazała się trzecia książka pod redakcją E. I. Slepjana poświęcona biologii roślin w środowisku przemysłowym. Poprzednie dwie to: „Rastenija i chimičeskie kancerogeny” Izd. Nauka, Leningrad 1979 oraz wydana w 1981 roku nakładem Instytutu Zoologicznego AN ZSRR w Leningradzie „Ochraņa prirodny i primenenie chimičeskich sredstv v sel'skom i lesnom chozjajstve”.

Omawiana książka poświęcona jest propagowanej ostatnio u naszych wschodnich sąsiadów interdyscyplinarnej dziedzinie nauki — fitohigienie. Publikacja ta jest zarazem pierwszym w Związku Radzieckim wydaniem książkowym poświęconym w całości tej dyscyplinie. Na jej treść składają się 33 doniesienia 72 autorów, wśród których znajdujemy nazwiska większości badaczy zajmujących się czynnie w ZSRR problemami wpływu działalności człowieka na rośliny.

Wiodącym artykułem w. w. opracowania jest siedemdziesięciostronicowa praca E. I. Slepjana pt. „Fitohigiena — fragment ogólnej i porównawczej higieny, jej definicja i znaczenie dla

ochrony biosfery, gospodarki rolnej i leśnej oraz ochrony zdrowia” (s. 5—75). Autor w sposób następujący definiuje termin fitohigieny — „Jest to samodzielna dyscyplina naukowa i jednocześnie fragment ogólnej i porównawczej higieny. Zajmuje się ona wszechstronnym badaniem zasad zabezpieczenia zdrowotności organizmów roślinnych, w celu jej zachowania, poprawy i sztucznej regulacji”. Zdrowotność roślin rozumiana jest w tym przypadku jako taki stan morfologiczny i funkcjonalny, przy którym mogą one bez przeszkód realizować swój cykl życiowy oraz funkcje w populacji, fitocenozie i ekosystemie, a także charakteryzują się optymalną produktywnością biologiczną i wydają normalne potomstwo.

Spśród dyscyplin naukowych związanych z ochroną i zachowaniem biosfery — zdaniem E. I. Slepjana — fitohigiena korzysta w największym stopniu z fitopatologii, toksykologii, miążmatologii, botaniki radiacyjnej, sozologii i innych.

Z przedstawionej definicji oraz powiązań fitohigieny z innymi dyscyplinami można się już zorientować o rozległości tej dziedziny wiedzy. Potwierdza to w pełnej rozciągłości fakt, że w tym niezbyt przecież obszernym, biorąc pod uwagę wielorakość poruszanych problemów, artykule cytowanych jest aż 826 (!) prac przeszło tysiąca autorów.

Ze względu na treść i formę zawartych w tym rozdziale wiadomości, należy go traktować raczej jako konspekt większej całości niż typowy artykuł przeglądowy. Z jednej strony jest to jego zaleta, a z drugiej zaś stwarza to określone trudności w jego czytaniu. Jednakże mimo to, że wiele zagadnień w tej pracy jedynie zasygnalizowano lub przedstawiono skrótowo, artykuł pozwala czytelnikowi na dobre zorientowanie się w całości zagadnienia, a doskonały przegląd literatury (zwłaszcza publikacji wydanych w ZSRR) umożliwia dotarcie do wielu wartościowych doniesień z zakresu ochrony przyrody i inżynierii środowiska rozszaniach w różnych periodykach.

Godne odnotowania jest także kompleksowe spojrzenie E. I. Slepjana na biologię roślin w środowisku zmienionym przez człowieka, widzianych w ścisłym powiązaniu z innymi dyscyplinami wiedzy. Na fachowość z jaką zagadnienia te zostały przedstawione przez autora miała niewątpliwie wpływ jego dobra znajomość sze-

regu dyscyplin biologicznych. W różnych okresach swojej działalności E. I. Slepjan kierował pracownikami w Instytucie Botanicznym i Zoologicznym, Katedrą Fitopatologii w Akademii Leśno-Technicznej oraz wykładał teratologię człowieka na Uniwersytecie Leningradzkim.

Spośród innych doniesień składających się na omawianą książkę, na szczególną uwagę czytelników zasługują zwłaszcza te prace, w których poruszane są mało jeszcze poznane zagadnienia związane z transportem ksenobiotyków przez błony komórkowe (V. M. Bresler, s. 108—112), zanieczyszczeniem roślin jadalnych związkami rakotwórczymi (P. P. Dikun i I. A. Kalinina, s. 152—156) oraz zastosowaniem roślin do zapobiegania zanieczyszczeniom fizycznym, chemicznym i biologicznym (A. M. Grodzinskij i wsp., s. 125—130).

W ostatnim z wymienionych powyżej artykułów omówione zostały wyniki doświadczeń wykonanych przez pracowników Ogrodu Botanicznego w Kijowie, których celem był między innymi dobór odpowiednich roślin do różnego typu pomieszczeń mieszkalnych i przemysłowych. W doświadczeniach tych badano wpływ fitoncydów wydzielanych przez rośliny na szereg organizmów chorobotwórczych, takich jak: *Staphylococcus aureus*, *S. epidermidis*, *Pseudomonas aeruginosa* i *Sarcina* sp. Stwierdzono, że największą aktywnością fitoncydową charakteryzują się następujące rośliny: *Peperomia obtusifolia*, *Piper nigrum*, *Acalypha wilkesiana*, *A. hispida*, *Euphorbia tirucalli*, *Fatsyhedera* i *Hedera helix*.

Książka będzie z pewnością przydatna dla specjalistów z zakresu ochrony środowiska i studentów. Można się także na podstawie lektury tej publikacji zorientować w aktualnych problemach ochrony środowiska przyrodniczego w ZSRR, a dzięki obszernemu spisowi literatury dotrzeć do licznych, mało u nas znanych prac autorów radzieckich.

Jacek Oleksyn

Patricia Geissler, Stanley W. Greene (Eds.): *Bryophyte Taxonomy. Methods, practices and floristic exploration. Proceedings of the International Association of Bryologists, Taxonomic Workshop Meeting in Genève, 27 Aug. — 5 Sept. 1979.* ss. XVIII+558. Opr., format 17,5×25,0cm.

Beihefte zur Nova Hedwigia, Heft 71. J. Cramer, Vaduz, 1982. Cena — DM 200, ISBN 3-7682-5471-2

Lata siedemdziesiąte przyniosły nienotowany dotąd wzrost aktywności briologów, na co niewątpliwie poważny wpływ wywarło powstanie Międzynarodowego Stowarzyszenia Briologów (*International Association of Bryologists*). Jednym z przejawów tego ożywienia było kilka międzynarodowych spotkań „na szczycie”: Boulder (1973), Leningrad (1976), Bangor (1978) oraz Genewa (1979).

W genewskim sympozjum wzięło udział 64 briologów z całego świata. Miało ono charakter roboczy, co przejawiało się między innymi w tym, że więcej czasu organizatorzy przeznaczili na dyskusję niż na formalne prezentowanie referatów. W sumie wygłoszonych zostało 80 referatów, których treść prezentuje omawiana książka. Problematyka sympozjum była bardzo różnorodna i obejmowała w zasadzie wszystkie najważniejsze zagadnienia nurtujące współczesną taksonomię i geografę mszaków.

Przegląd referatów zapoczątkowują wystąpienia poświęcone różnym kategoriom systematycznym, zwłaszcza koncepcji gatunku i jednostek wewnątrzgatunkowych (A. Touw, R. H. Zander, D. A. J. Vogelpoel, D. G. Horton, R. E. Longton). Marzenia każdego taksonoma o znalezieniu nowych cech pozwalających odróżnić od siebie różne taksony starają się urzeczywistnić autorzy 8-miu następných referatów. Przedstawione tu zostało znaczenie badań chemo-taksonomicznych (C. Suire, Y. Asakawa) oraz cytologicznych (D. A. J. Vogelpoel) w rozwiązywaniu problemów taksonomicznych u wątrobowców, rola mikroskopu skaningowego w badaniach taksonomicznych (H. Inoue) oraz znaczenie cech sporofitu w systematyce wątrobowców (J. Váňa). Kilku kolejnych autorów (R. H. Zander, Z. Iwatsuki, T. Koponen) omawia nowe lub zapomniane cechy mogące mieć znaczenie w taksonomii mchów. Do tych zagadnień nawiązują ściśle następna grupa referatów dotycząca metodologicznych aspektów badań taksonomicznych mszaków. Szereg autorów podkreśliło to szczególnie znaczenie metod hodowlanych w taksonomii (M. Krzakowa, M. Koźlicka, D. A. J. Vogelpoel, R. H. Zander) oraz metod biometrycznych (D. H. Vitt).

Niezwykle istotne i ważne dla przyszłych badań taksonomicznych były wystąpienia poświęcone ujednoliceniu terminologii taksonomicznej (D. G. Horton, E. O. Campbell, H. Inoue, G. Raeymaekers) oraz opracowaniu przewodników po literaturze taksonomicznej (S. W. Greene, J.-P. Frahm) i zbiorach zielnikowych (T. Koponen).

Osobna sesja poświęcona była szczegółowym problemom taksonomicznym w różnych grupach wątrobowców (E. O. Campbell, S. Hattori, H. Inoue, S. R. Gradstein, J. Váňa) i mchów (R. A. Pursell, R. D. Seppelt, J.-P. Frahm, R. H. Zander, D. G. Horton, A. Koponen, T. Koponen, D. H. Vitt, D. Griffin, R. E. Magill, M. G. Manuel).

W części geograficznej sympozjum przedstawionych zostało szereg referatów poświęconych głównie stanowi zbadania florystycznego i briogeograficznego różnych części świata: umiarkowanej strefie Eurazji (H. Inoue, Z. Iwatsuki, Z. Mu i X.-J. Li, J. Váňa, R. Duell, J.-P. Hebrard, G. Raeymaekers, T. Koponen, S. Hattori), umiarkowanej i arktycznej części Ameryki Północnej (W. B. Schofield i N. G. Miller, G. R. Brassard, D. G. Horton, R. A. Pursell, M. C. Delgadillo, R. E. Magill, N. G. Miller), Starego Świata i Australazji (H. Inoue, A. Touw, G. A. M. Scott, T. Pócs, W. Schultze-Motel, H. Ochi) oraz Nowego Świata (M. C. Delgadillo, D. Griffin i S. R. Gradstein, M. H. Fulford, T. Pócs, C. J. Aguirre, H. Inoue, H. Ochi, D. H. Vitt, S. R. Gradstein).

Kilka referatów w tym dziale poświęconych było ogólnym aspektem briogeografii: znaczeniu danych florystycznych dla celów taksonomicznych (R. H. Zander), kartografii briologicznej (T. Koponen), znaczeniu czynników historycznych w kształtowaniu się różnych brioflor (T. Pócs), metodom analizy geograficznej flor (D. H. Vitt), stanowi zbadania flor egzotycznych (R. E. Magill) i ochronie mszaków (P. W. Richards).

Zaprezentowane na genewskim sympozjum referaty dają doskonały przegląd aktualnych problemów i prowadzonych badań w zakresie taksonomii i geografii mszaków. Należy sądzić, że omawiana pozycja będzie cieszyć się sporym powodzeniem wśród briologów, zwłaszcza tych, którzy nie mogli wziąć udziału w tym spotkaniu. Wielka szkoda, że ze względów technicznych

niemożliwym było zaprezentowanie głosów w dyskusji, które na pewno byłyby niezwykle cennym dopełnieniem treści prezentowanych referatów.

Ryszard Ochyra

Nowe czasopismo briologiczne: *Bryologische Beiträge*. Volume 1, ss. 183, 1982; volume 2, ss. 116. Format 14,8×21,0 cm, miękka opr. Redaktor Ruprecht Düll — Publikationsorgan der „Arbeitsgruppe Bryologie“ am Fach Botanik in FB 6 der Universität-Gesamthochschule Duisburg. Cena — DM 30 (dla subskrybentów DM 25) ISSN 0723-2470

Pojawienie się nowego tytułu w czasach, gdy wiele znaczących i powszechnie znanych czasopism przeżywa poważne tarapaty, zwykle natury finansowej, musi budzić zrozumiałe zainteresowanie wśród naukowców określonej specjalności. Nie inaczej zapewne będzie i tym razem. Na Uniwersytecie w Duisburgu (RFN) rozpoczęło swój żywot nowe czasopismo briologiczne. Dopuszczalna tematyka jest bardzo szeroka i obejmuje szeroki wachlarz zagadnień briologicznych: briogeografia, ekologia, fitosocjologia, taksonomia, cytologia. Możliwe jest również publikowanie prac metodologicznych, np. nowych metod preparacyjnych czy doświadczeń kartograficznych.

W przeciwieństwie do szeroko znanych czasopism briologicznych, preferujących tematykę ogólnosiwiatową (*The Bryologist*, *Journal of Bryology*, *Journal of the Hattori Botanical Laboratory*, *Lindbergia*, *Cryptogamie — Bryologie et Lichenologie*, *Miscellanea Bryologica et Lichenologica*), *Bryologische Beiträge* mają charakter regionalny. Preferowane są tu prace traktujące o mszakach Europy Środkowej, Wschodniej i Południowej oraz przyległych obszarów (Makaronezja, Afryka Północna, Azja Zachodnia). Językami dopuszczonymi są angielski i niemiecki; wszystkie prace ukazywać się będą z krótkimi streszczeniami angielskimi i niemieckimi. Nowe czasopismo ukazywać się będzie w zasadzie jako rocznik, przy czym dla obszernych opracowań monograficznych przewidziane są osobne suplementy.

Redakcję nowego czasopisma tworzy 4-osobowy zespół znanych briologów, reprezentujących 4 kraje. Całość prac redakcyjnych koordy-

nuje Profesor Ruprecht Düll w Duisburgu, a w składzie 3-osobowej rady redakcyjnej widnieją nazwiska znanych i cenionych briologów z krajów socjalistycznych: T. Pócsa (Vácátót), J. Szweykowskiego (Poznań) i J. Váňi (Praga).

Pierwszy, opublikowany w końcu 1982 r., tom zawiera 6 artykułów, w tym pokaźnych rozmiarów pracę o mszakach Teneryfy F. Koppiego i R. Dülla. Bardzo cenny i niezwykle użyteczny jest przegląd bieżącej literatury briologicznej, odnoszącej się do Europy i przyległych obszarów I. Düll-Hermanns, podzielony na trzy działy: (1) ekologia, fitogeografia i florystyka, (2) taksonomia, (3) zagadnienia ogólne. Każda z przedstawionych w tym przeglądzie prac jest krótko omówiona.

Poza tym tom pierwszy zawiera krótki życiorys zmarłego niedawno znanego briologa niemieckiego F. Koppiego (R. Düll) oraz trzy krótsze prace poświęcone epifylicznym zbiorowiskom wątrobowców na Kaukazie (T. Pócs) oraz nowym znaleziskom *Orthodontium lineare* Schwaegr. w Polsce (R. Ochyra) i *Riccia bifurca* Warnst. w Niemczech (S. Risse).

Drugi tom *Bryologische Beiträge*, opublikowany na początku 1983 r., zawiera tylko jedną obszerną pracę R. Dülla — wykaz wątrobowców Europy i Makaronezji. Jest to praca o szczególnym znaczeniu, gdyż zawiera krytycznie zestawioną listę gatunków ze wskazaniem w jakich krajach występują. Wykaz opatrzonej jest licznymi, krytycznymi przypisami.

Bryologische Beiträge zapełniają dotkliwą lukę w zakresie publikowania prac briologicznych o regionalnym znaczeniu. Szczególnie ważne może się to okazać dla polskich briologów wobec wielkiego kryzysu naszych czasopism naukowych. Być może, że będzie to jedyne miejsce, gdzie można będzie w miarę szybko publikować doniesienia o brioflorze Polski. Nie bez znaczenia jest także fakt, że redakcja zapewnia 50 bezpłatnych odbitek, a dalsze można kupić po umiarkowanie niskiej cenie. Należy sobie jedynie życzyć, aby *Bryologische Beiträge* zajęły trwałe miejsce wśród czasopism briologicznych i aby jak najlepiej realizowały zamierzone cele.

Ryszard Ochyra

ss. 562. Opr., format 14,5×23,0 cm. Cena — DM 200 ISBN 3-7682-1296-3

Pod egidą Międzynarodowego Stowarzyszenia Briologów (*International Association of Bryologists*) powstało nowe czasopismo, które ukazywać się będzie co dwa lata w formie jednego, obszernego tomu, zawierającego przeglądowe prace z różnych gałęzi nauk briologicznych. Mają one za zadanie ułatwić orientację w lawinowo narastającym, zwłaszcza w ostatnich latach, dorobku briologii. Jest to o tyle istotne, że prace briologiczne publikowane są nie tylko w standardowych, dobrze znanych czasopismach specjalistycznych, ale także w periodykach ogólnobotanicznych czy ogólnobiologicznych, gdzie łatwo mogą być przeoczone.

Redakcję tego wysoce użytecznego wydawnictwa referatowego tworzy 6-osobowy zespół najwybitniejszych badaczy, reprezentujących różne, przodujące w briologii, kraje; całość prac redakcyjnych koordynuje profesor W. Schultze-Motel z Berlina. Wszystkie publikacje ukazywać się będą tylko w trzech językach: angielskim, niemieckim i francuskim.

Pierwszy, opublikowany w 1981 r., tom *Advances* przynosi 7 pokaźnych rozmiarów artykułów przeglądowych. W pierwszych dwóch artykułach omówione zostały obszernie główne kierunki badań w fizjologii rozwojowej mchów na przestrzeni ostatnich 20 lat (M. Bopp) oraz podsumowane osiągnięcia ekologii fizjologicznej mszaków (M. C. F. Proctor). Z kolei najwybitniejsi obecnie badacze w zakresie chemotaksonomii mszaków, C. Suire i Y. Asakawa, rekapituluje aktualny stan wiedzy na temat przydatności danych chemicznych w taksonomii mszaków, wskazując na szczególną wartość w tym względzie terpenoidów i flawonoidów.

Osiągnięcia klasycznej taksonomii mchów o statnim 30-leciu w sposób niezwykle jasny i przejrzysty przedstawił znany japoński muskolog Z. Iwatsuki. Niezwykle cenne i ważne zarazem są dwa rozdziały traktujące o morfologii i anatomii wątrobowców i glewików (B. Crandall-Stotler) oraz mchów (W. Frey). Obie prace opatrzone są znakomitymi materiałami ilustracyjnymi, w tym świetnymi zdjęciami z mikroskopu skaningowego różnych struktur, np. perystomu, organów rozmnażania, annulusa.

Książkę zamyka rozdział B. O. van Zantena i T. Pócsa, w którym autorzy omawiają proble-

my briogeograficzne, dyskutując z kontrowersyjnymi nieraz poglądami amerykańskiego hepaticologa R. M. Schustera.

Nie sposób w tak krótkiej recenzji szczegółowo dyskutować z poglądami autorów, przedstawionymi w poszczególnych rozdziałach, tym bardziej że wachlarz omawianych zagadnień jest bardzo szeroki. Każdy z rozdziałów jest napisany przez najwybitniejszych znawców przedmiotu, co jest niejako gwarantem ich wartości. Niezwykle cennym dopełnieniem treści każdego z przedstawionych tu artykułów jest obszerny wykaz literatury przedmiotowej.

Choć pisanie referatów przeglądowych jest w chwili obecnej, wobec gwałtownie wzrastającej produkcji naukowej, zadaniem coraz trudniejszym, to — jak widać na przykładzie omawianej książki — są one niezwykle potrzebne i mogą dać znakomite rezultaty, o ile ich autorami są rzeczywiście wybitni specjaliści w poszczególnych dziedzinach. Należałoby sobie jedynie życzyć, aby tak świetnie zapoczątkowana seria była kontynuowana i aby przyszłe prace przeglądowe reprezentowały podobnie wysoki poziom naukowy.

Ryszard Ochyra

Charles E. Hubbard: *Gräser — Beschreibung, Verbreitung, Verwendung* (Deutsche Übersetzung und Bearbeitung von Peter Boeker). 2 — te überarbeitete und ergänzte Auflage. Ulmer, Stuttgart 1985. Str. 175, ryc. 163.

Wydana po raz pierwszy w wersji angielskiej w roku 1954 książka „Grasses” stała się od razu jednym z najlepszych i najbardziej cenionych opracowań europejskich poświęconych trawom. Jej autor, zmarły w roku 1980 Charles Edward Hubbard, przez lata związany ze słynnym Kew Garden, należał do ścisłej światowej czołówki specjalistów zajmujących się tą trudną grupą roślin. Nic tedy dziwnego, że „Trawy” prosto i przystępnie napisane i bogato ilustrowane świetnymi rycinami J. Sampson, stały się szybko pozycją bardzo poszukiwaną i doczekały się w Anglii kilku wydań. Zrozumiała jest więc chęć wydawcy sztuttgarckiego udostępnienia opracowania niemieckim czytelnikom. Prezentowa-

wane, drugie już niemieckie wydanie „Traw” zostało oparte na trzecim wydaniu angielskim. Tłumaczenie na język niemiecki oraz uzupełnienia i poprawki powierzono profesorowi P. Boekerowi z Bonn, który wywiązał się ze swego zadania chyba bardzo sumiennie, choć przeróbek i uzupełnień w stosunku do angielskiego oryginału jest mniej niż można by się tego spodziewać. Zmianie uległa gdzieś tam nomenklatura i przybyło wiadomości dotyczących możliwości wykorzystania traw. Zasadnicza jednak część książki zamknięta w rozdziale: „Beschreibung und Abbildungen der einzelnen Grasarten” pozostała (poza wprowadzeniem niemieckich nazw roślin) niemal zupełnie bez zmian, choć przydałoby się uzupełnienie tej części o brakujące gatunki występujące w Europie Środkowej, czy dodanie wiadomości o występowaniu prezentowanych taksonów na terenie Niemieckiej Republiki Federalnej czy Demokratycznej. Tak więc, mimo że w wersji niemieckiej, książka nadal pozostaje pozycją o trawach Wysp Brytyjskich, choć bogactwo zawartych w niej informacji czyni ją wielce użyteczną dla różnych odbiorców również na Kontynencie. Poza bardzo dobrymi rycinami prezentującymi pokrój i szczegóły morfologiczne około 150 zamieszczonych gatunków, oraz wyjątkowo przejrzyste skonstruowanymi opisami obejmującymi wszystkie ważniejsze części rośliny i prezentowanymi zawsze w tym samym porządku, przy każdym z gatunków podano dokładną charakterystykę siedlisk i fitocenozy, rozmieszczenia na Wyspach Brytyjskich oraz ogólny zasięg geograficzny. Tekst dotyczący każdego gatunku kończą informacje o wartości użytkowej i zastosowaniach oraz zmienności i problemach taksonomicznych, a także możliwości pomylenia z innymi podobnymi gatunkami.

O treści całego opracowania informują najlepiej tytuły poszczególnych rozdziałów. Książkę otwierają przedmowy do wydań angielskich oraz przedmowa tłumacza. Różnej objętości rozdziały obejmują kolejno: listę używanych skrótów i symboli, wprowadzenie, opis morfologii traw, wykaz gatunków związanych z różnymi typami siedlisk, objaśnienia dotyczące sposobu posługiwania się kluczami do oznaczania, klucz do oznaczania traw, opisy i ryciny poszczególnych gatunków (główny rozdział książki), opis cech wegetatywnych traw, klucz do oznaczania częstszych gatunków traw po cechach wegetatywnych, charakterystykę ziarniaków, klucz do oznaczania

częstszych gatunków na podstawie ziarniaków, ogólne użytkowanie traw, zboża, trawy pastewne, trawy jako chwasty, trawy użytkowane do utrwalania różnych typów gruntów, trawnikowe gatunki traw i klucz do ich oznaczania, trawy ozdobne, systematykę traw, różnice między trawami a przedstawicielami sitowatych (*Juncaceae*) i turzycowatych (*Cyperaceae*), wykaz literatury i na końcu indeksy.

Przedstawiony wyżej zakres uwzględnionych w książce informacji czyni z niej kompendium wiedzy o trawach (szczególnie w odniesieniu do Wysp Brytyjskich), stąd grono zainteresowanych nią odbiorców jest bardzo szerokie.

Poszerza je jeszcze, przy zachowaniu wysokiego poziomu naukowego, prostota języka, przejrzystość układu i bogactwo rycin. Nic więc dziwnego, że sam wydawca kieruje ją zarówno do profesjonalnych botaników jak i do leśników, łąkarzy i specjalistów od zieleni miejskiej, do nauczycieli akademickich i studentów, uczniów różnych kierunków przyrodniczych średniego szczebla oraz amatorów. Tym samym odbiorcom można ją polecić i w naszym kraju.

Zbigniew Mirek

Teresa Mrozińska: *Chlorophyta VI. Oedogoniophyceae: Oedogoniales*. Süßwasserflora von Mitteleuropa begründet von A. Pascher, herausgegeben von H. Ettl, J. Gerloff, H. Heynig, D. Mollenhauer, Band 14. VEB Gustav Fischer Verlag, Jena, 1985, oraz osobno Gustav Fischer Verlag, Stuttgart—New York, 1985; ss. 624, Fig. 1000. ISSN 0232-3850.

Rząd *Oedogoniales* z trzema tylko rodzajami i jedną jedyną rodziną *Oedogoniaceae* tak znacznie różni się od innych zielenic sposobem dzielenia się komórek vegetatywnych, wykształcania zoospor i spermatozoidów oraz rozmnażania płciowego (specyficzna i silnie zróżnicowana oogamia), że niektórzy taksonomowie podnoszą go nie tylko do rangi klasy, ale nawet gromady, jak się to czyni np. w odniesieniu do ramienic. Nie ma w świecie wielu specjalistów od tych roślin, mimo to jednak prawie na wszystkich kontynentach szereg regionów został już pod tym względem dość dobrze poznany i ma swoje lokalne monografie. Ma ją także i Polska, która na-

leży do najlepiej zbadanych dzięki wieloletniej pracy doc. Teresy Mrozińskiej. Jako uznanej specjalistce powierzono jej do opracowania tom, który będzie miał niewątpliwie duże znaczenie dla dalszego postępu badań w świecie. Mimo iż tom ten należy do serii wydawniczej obejmującej Europę Środkową, przyjęło się w niej (jak poprzednio we „Florze Südkowodnej Polski”) uwzględniać dane ze wszystkich kontynentów; autorka zebrała zatem opisy 465 gatunków *Oedogonium* (oraz 61 gatunków uznanych przez nią za niepewne), 14 *Oedocladium* i 113 *Bulbochaete* (oraz 1 gatunek niepewny). Jest to znacznie więcej niż zawierało jej opracowanie w 11 tomie polskiej serii z 1969 r. (446 *Oedogonium*, 12 *Oedocladium*, 93 *Bulbochaete*); doszły taksony nowo w tym czasie opisane i przedtem opuszczone. Również we wstępnej, ogólnej części wprowadzono nowsze dane, w tym dotyczące cytologii i bardzo interesujące własne zestawienia odnoszące się do fenologii.

Autorka ma na swoim koncie opisanie wielu nieznanych przedtem gatunków oraz odmian i form. W ostatnich latach dokonała także zmian rangi lub przynależności licznych taksonów opisanych przez różnych autorów. Mimo iż przy nazwach taksonów są daty opublikowania zmian, nie zawsze udaje się dotrzeć do odnośnych pozycji bibliograficznych: do większości taksonów uzasadnienia zmian nie wyszły dotąd z druku (Mrozińska 1985); zmian dokonanych — jak pisze autorka — w 1984 r. nie ma w jedynej z tego roku pozycji podanej w bardzo obszernym Literaturverzeichnis; nie podano też cytowanej pozycji Mrozińska 1983.

W stosunku do polskiego opracowania znacznie wygodniejsze do korzystania są obecne klucze do oznaczania gatunków *Oedogonium* dzięki podziałowi na grupy. Dodano też klucze do oznaczania niższych taksonów w obrębie gatunków. Niemal wszystkie taksony przedstawione zostały na bardzo dobrze wykonanych, w znacznej części oryginalnych rysunkach z położeniem nacisku na szczególne ornamentacje błony oogoniów, cech bardzo ważnych dla poprawnego oznaczenia.

Postęp w stopniu poznania tych zielenic jest ogromny. W klasycznym wydaniu A. Paschera „Die Süßwasser-Flora Deutschlands, Österreichs und der Schweiz” opracowane przez W. Heeringa (1914) *Oedogoniales* zajmowały tylko 1/3 zeszytu 6 z opisami — co prawda tylko europejskich — 135 gatunków *Oedogonium*, 37

Bulbochaete i 1 *Oedocladium* mieszczącymi się na zaledwie 89 stronach. Ponieważ w tej grupie nie istnieją typowe gatunki morskie, zatem monografia Doc. Mrozińskiej obejmuje pełny współczesny zakres wiadomości o tej grupie systematycznej.

Recenzowany tom ukazał się jako dziewiąta z kolei pozycja w serii wydawniczej (na odwrocie okładki wydawca zapomniał zaznaczyć trzy tomy wydrukowane w 1984 i 1985 roku). Jak zwykle osobny nakład z NRD (Jena) i z RFN (Stuttgart—New York) rozejdzie się z pewnością

szybko po całym świecie, by służyć zarówno w pracy badawczej jak i przy praktycznych analizach fykologicznych, hydrobiologicznych, rybackich i sanitarnych. Dzieło to ma także duże znaczenie dla dydaktyki i będzie z pewnością wykorzystywane przy prowadzeniu zajęć ze studentami i przy szkoleniu młodej kadry specjalistów. Wersja angielska miałaby jeszcze większe powodzenie.

Jadwiga Siemińska